

Michel Gybels

HET PERZISCHE ZOROASTRISME, VAN DE PROFEET ZARATHUSTRAS TOT VANDAAG

Het zoroastrisme is de westerse term voor een zeer oude en nog altijd bestaande religie. De stichter was volgens de traditie de ziener en profeet Zarathustra of Zoroaster. In dit populaire religieuze systeem gebaseerd op een kosmisch dualisme onderstelt men in principe dat er slechts een enkele godheid is: Ahura Mazda, de Heer der Wijsheid. Hij is de schepper en instandhouder van alle dingen, maar hij heeft een machtige duistere tegenstander.

Het zoroastrisme moedigt de volgelingen aan om hun geloof te belijden volgens de principes van Goede Gedachten, Goede Woorden en Goede Daden. Een jongere variant van de cultus is gekend als het mazdeïsme (Mazdayasna) of de 'Devotie van Mazda'.

Nog voor Zoroasters komst ontwikkelde zich een syncretisch geloof vanuit oudere religies, waarin men Ahura Mazda reeds beschouwde als hoofdgod van een groot pantheon. Een basisgegeven is de kosmische strijd tussen de krachten van het licht en het goede, en die van de duisternis en het kwade. Deze krachtmeting bepaalt de gang der geschiedenis.

Zoroaster was eigenlijk een religieuze hervormer. Hij trachtte de hybride traditie te zuiveren tot een uniform en meer aanvaardbaar systeem. Zijn eerste theologische ontwerp was een strikt monotheïsme, dat hij evenwel in het ideologische klimaat van zijn tijd aan niemand kreeg verkocht, tot hij na een lange zwerftocht steun vond bij een Oost-Iraanse prins.

Een dualistisch zoroastrisme vond wel ingang in het eerste Perzische of Achaemenidische rijk (ca. 540-330 v.C.), vooral vanaf Darius I de Grote. Hij schakelde het in voor zijn centraliserende politiek. Minder gunstig was de verovering door Alexander de Grote en daarna de verreikende hellenisering van de Perzische cultuur onder de Seleuciden (330-250 v.C.). Het zoroastrisme kon zich herstellen in het tweede Perzische of Parthische rijk (247 v.C.-224 n.C.).

In de vorm van het mazdeïsme kende de lering haar grootste expansie als verplichte staatsreligie in het derde of Sassanidische rijk (224-651). Tegelijkertijd ontwikkelden zich andere takken zoals het zurvanisme, een afsplitsing die de priesters tot ketterij verklaarden.

Na een milleniumlange orale transmissie beschikte het mazdeïsme vanaf de derde eeuw n.C. over een eigen heilig boek. Een redactie van geleerden bundelde en vermeerderde allerlei overgeleverde mythen, epen, sagen, religieuze voorschriften, rituelen, didactische en ethische teksten, en geschriften over kosmogonie tot een canon: de 'Avesta'. Zij schreven merendeels bewust in de archaïsche Iraanse taal of het oude Avestisch. Weinig bekend in het Westen maakte de Belgische oriëntalist Charles de Harlez vanaf 1875 de 'Avesta' meer toegankelijk voor het internationale onderzoek.

Het Sassanidische Iran was in de zevende eeuw volkomen uitgeput en werd veroverd door de Arabieren. Mohammeds eigentijdse en meer eenvoudige lering in de Koran en de Soenna verdrong het reeds tanende mazdeïsme. Tempels werden vernietigd of vervangen door moskeeën. Naargelang de politiek van latere heersers zoals de Turken en de Mongolen kon de zoroastrische cultus her en der clandestien of zelfs gedogen overleven. Een uitloper tot op heden vinden we in Voor-Indië en elders in de wereld door emigratie in kleine kernen. [...]

Willy Vanderzeypen

HIPPOCRATES VAN KOS, VADER VAN DE ETHISCHE EN KLINISCHE PRINCIPES IN DE WESTERSE GENEESKUNDE

Ongetwijfeld hoort Hippocrates bij de voornaamste figuren van de westerse medische geschiedenis. In de vijfde eeuw v.C. kon hij samen met zijn leerlingen en aanhangers de Griekse geneeskunde loswaken uit de natuurfilosofie door een andere zienswijze met meer wetenschappelijke studie. Nauwgezet definiëerde hij de rol en het professionele vakwerk van een geneesheer in de oudheid.

Bovendien bracht hij of zijn schoonzoon Polybus de klassieke 'Eed van Hippocrates' in ons erfgoed. In vele landen leggen artsen varianten van deze ambtseed tot op vandaag af, al is dit niet overal meer een wettelijke verplichting.

Hippocrates deed talrijke ontdekkingen. Hij legde het fundament voor een classificatie van ziekten. Tevens was hij de eerste bekende 'chirurg' van de borstkas in de westerse wereld, hoewel dissectie van lijken religieus verboden was. Het medische onderwijs van Hippocrates in zijn artsenschool te Kos vond veel gehoor in het antieke Griekenland. Met zijn bebaard en gerimpeld gezicht werd hij zo beroemd dat hij vrij snel na zijn dood tot een mythische persoonlijkheid uitgroeide.

Desondanks keerden na zijn dood de traditionele praktijken terug. Er ontstonden overal anti-hippocratische coöperaties. Eeuwenlang vorderde de medische wetenschap minder baanbrekend, tot het werk in de tweede eeuw n.C. van Claudius Galenus van Pergamon. Hij was de lijfarts van meerdere Romeinse keizers en na Hippocrates de grootste geneesheer uit de oudheid. In zijn meer theoretisch uitgewerkte systeem recupereerde en exploiteerde Galenus het werk van zijn beroemde voorganger en de hippocratische school.

De verzameling teksten 'Corpus Hippocraticum' is voor altijd aan Hippocrates' naam verbonden, mede door het tussentijdse bewaarwerk in Byzantium en in de moslimwereld met commentaar van Arabische geleerden. Van deze geschriften kan men evenwel slechts enkele met enige zekerheid aan Hippocrates zelf toewijzen: Prognostica, Aforismen, Epidemieën, Levenswijze bij acute ziekten, Lucht en water en plaats.

Van hoge waarde zijn de door Hippocrates aanbevolen chirurgische behandelingen van breuken en ontwrichtingen, diëtische maatregelen en hygiënische voorschriften. Zijn holistische therapie is veelzijdig en doordacht. Door hun werk maakten Hippocrates en zijn artsenschool van de medische gezondheidszorg een meer zelfstandige wetenschap, die doordrongen is van een praktische geest met een hoge beroepsmoraal.

Sinds het eerste 'International Hippocrates Colloquium' in 1972 te Straatsburg is het interdisciplinaire onderzoek meer toegespitst op de epistemologische, sociale, dialectische, linguïstische en retorische context tijdens de productie van al die antieke teksten in het Corpus. [...]

Wilfried Detobel

SIMON V VAN MONTFORT EN LEICESTER, VAN BEROOIDE RIDDER TOT ENGELSE GRAAF EN GANGMAKER VAN HET PARLEMENT

In Zuid-Franse steden zoals Carcassonne en Toulouse evocert de naam 'Simon (IV) van Montfort' slechts negatieve herinneringen aan de 'Kruistochten tegen de Albigenzen' in het begin van de 13de eeuw. De militaire campagnes met nefaste gevolgen voor de bevolking waren gericht tegen de Occitaanse beschermheren van de als ketters verklaarde kathaarse beweging. Simon IV was de militaire aanvoerder van deze kruisvaarders van 1209 tot 1218. Hij werd door paus Innocentius III benoemd tot nieuwe graaf van Toulouse in de plaats van Raimon VI. De Occitaanse ridders en bevolking kwamen echter in opstand.

Dit artikel handelt echter over zijn gelijknamige jongste zoon, Simon de Vijfde van Montfort. In de Britse geschiedschrijving is hij meer bekend als de zesde graaf van Leicester, en dan vooral omwille van zijn politieke rol in de toenemende zeggenschap van het Engelse parlement tegenover de koning. Tijdens de tweede oorlog van de Engelse baronnen verzette hij zich tegen Hendrik III, nochtans zijn schoonbroer.

Tot in de 18de eeuw vermelden de Engelse historici slechts zijdelings Simon V en dan nog vaak subjectief gekleurd. Zo noemt Thomas Carte (1686-1754) hem in zijn 'General History of England' een ondankbare rebel. De Schotse filosoof en historicus David Hume (1711-1776) beschrijft in zijn gezaghebbend 'History of England' Montfort met zijn devote pretenties als een ambitieuze hypocriet, een stoutmoedige en inventieve samenzweerder. Koningsgezinde Britse auteurs stellen Montfort revolutionair gelijk aan de latere staatsman Oliver Cromwell, met ondanks enige resultaten een nefaste invloed op de Britse geschiedenis.

In de 19de eeuw wijden meerdere auteurs zich specifiek aan een biografie van ons hoofdpersonage. Allesbehalve kritisch putten zij uit oude lokale annalen die erg partijdig zijn en die allerlei feiten verdraaien of verzwijgen. Iets objectiever lijkt 'Chronica Maiora' van kroniekschrijver Matthieu Paris (ca. 1200-1259). Deze benedictijnermonnik van Saint-Albans zat met zijn neus op de gebeurtenissen die hij onverbloemd kon verhalen aangezien zijn abdijkroniek niet publiekelijk ter inzage lag. Enig zicht op Montforts persoonlijkheid biedt ons zijn correspondentie met Adam van Marsh, zijn vriend en biechtvader.

Vanaf de 20ste eeuw is het de beurt aan Amerikaanse romanschrijvers. Zij zien Simon V als een cultfiguur en zelfs als een middeleeuwse belichaming van hun lijfspreuk 'No taxation without representation' tijdens de onafhankelijkheidsoorlog tegen Engeland.

Na 33 jaar van bronnenonderzoek en veldwerk verscheen in 2010-2011 de vierdelige historische roman 'Montfort, Founder of Parliament' van Katherine Ashe. Meerdere hiaten in de geschiedschrijving vult ze zelf in. Ashe bezit de intellectuele eerlijkheid om de bronnen van haar speculatieve uitweidingen aan te geven, alsook wat in haar verhaal volkomen fictief is. Mogen we met haar antecedenten als schrijfster van screenplay's binnenkort een historische televisiereeks verwachten over deze intrigerende ridder van Franse afkomst met een niet alledaagse carrière in Engeland? [...]

Gerda Vancayzele & Willy Vanderzeypen

BIANCA MARIA VISCONTI-SFORZA VAN MILAAN EN DE VROEGE ITALIAANSE RENAISSANCE

Het 'Quattrocento' was in Italië de gouden tijd van de vroege renaissance met een ongeëvenaarde hoogbloei van bijna alle kunsten. De werken werden vooral uitgevoerd in opdracht van de stedelijke elite. Vanuit hun dagdagelijkse praktijk hadden zij een andere visie op de mens en de wereld dan de Kerk. De kunst werd 'Kunst' met een hoofdletter en met een nieuwe vormtaal.

De nieuwe rijke burgers werden bijgetreden door kerkelijke geleerden zoals aartsbisschop Antonino van Firenze (1389-1459). Door zijn juridische kennis en praktisch inzicht was hij een gezocht raadsman bij zowel kerkelijke als wereldlijke autoriteiten. In zijn monumentale 'Summa Theologiae Moralis' ontwikkelde hij een volledige eigentijdse moraaltheologie, met oog voor alle sociaal-economische problemen in zijn bloeiende handelsstad.

Deze hoogbloei situeerde zich in Noord- en Midden-Italië waar geld het stromende bloed was in de aders van de strak bestuurde steden. In Zuid-Italië, Sicilië en Sardinië had de pestilentie

en economische crisis harder toegeslagen met vaak 50% 'verloren dorpen'. Alleen de hoofdstad Napels kende een beter lot maar deelde later in het verval onder het Spaanse bewind.

In de loop van de 15de eeuw werd de uitgave van kerkelijke zilveren munten grotendeels opgedoekt. Goud werd opnieuw in Italië aangemunt. De Venetiaanse dukaten en de Florentijnse gulden, de 'dollars' van de late middeleeuwen, werden elders in West-Europa gemodificeerd nageslagen tot nationale munteenheden zoals de Midden-Nederlandse florijn.

In deze eeuw van transformaties of zelfs inversies van waarden leefde Bianca Maria Visconti. Zij was slechts een bastaarddochter van de Milanese hertog bij een zijner concubines van lagere adel. Het Rad der Fortuin draaide echter dermate gunstig voor de erudiete, begaafde en ambitieuze vrouw dat zij opklom tot de top van de machtspiramide in het welvarende hertogdom van Milaan. Samen met haar 24 jaar oudere echtgenoot Francesco I Sforza stichtte zij een nieuwe hertogelijke dynastie, terwijl zowel de keizer als de paus machteloos toekeken.

Bianca Maria kreeg postuum wel eens het epitheton 'Lady Tarot'. Vol met mythologische en allegorische voorstellingen werden de 22 troefkaarten gemaakt door kunstenaars in opdracht van rijke Italiaanse families. De kleine handgeschilderde prenten kan men enigszins vergelijken met een fotoalbum. Vanaf de 14de eeuw maakten deze prenten deel uit van diverse vormen van het tarot-kaartspel, aanvankelijk gespeeld met een boek van 78 kaarten. De mode verbreidde zich naar rakende of overlappende cultuurgebieden. Dat waren toen vooral Aragon, Frankrijk en Duitsland, drie mogendheden die actief waren in het geopolitieke verbrokkelde Italië.

De documenten zijn stil of vaag over de productie van deze prenten als zeer dure relatiegeschenken. Het begin is historisch gezien niet precies vast te stellen. Op de handprenten gemaakt door Bonifacio Bembo voor de Milanese hertogen rond 1450 komt Bianca Maria Visconti geportretteerd voor op meerdere kaarten: de Minnaars, de Kar, Justitie, het Rad der Fortuin en de Gehangene. [...]

Dick van Niekerk

JAN WIER, TEGENDRAADSE ARTS DIE DE HEKSENWAAN ONTZENUWDE. EEN JOURNALISTIEKE VERKENNING

Ruim vijf eeuwen geleden werd Jan of Johan Wier uit welstellende ouders geboren in het Noord-Brabantse vestingstadje Grave aan de Maas waar hij de Latijnse school bezocht. Hij studeerde daarna medicijnen in Antwerpen, Kleef, Andernach, Parijs. In Orléans zou hij gepromoveerd zijn.

Als arts zou Jan Wier zich in talrijke geschriften gedurfd en met nuchtere argumenten inzetten voor de verdrukten van geest, in het bijzonder voor de vrouwen die van hekserij werden beschuldigd. In zijn 16de eeuw werd in Europa naar schatting 60.000 keer een vermeende heks verdronken of verbrand. Jan Wier had een humanistische afkeer van die georganiseerde heksenvervolgingen. Hij probeerde ook rare en bedrieglijke ziekten te doorprikken.

Wier was de eerste die het Europawijd voor de vermeende heksen opnam. Hij was de eerste die de Kerk van Rome bekritiseerde omdat zij die vervolgingen ondersteunde. Tevens was Jan Wier de eerste auteur die schreef over seksueel misbruik. Hij bedacht nieuwe begrippen zoals 'ontoerekeningsvatbaar' en 'geesteszieke'. Met zijn baanbrekende ideeën verwierf Jan Wier in een postume waarderingsgeschiedenis het epitheton 'vader van de psychiatrie'. [...]

Willy Vanderzeypen

ANNA MARIA VAN SCHURMAN, HET RECHT VAN DE VROUW OM TE STUDEREN

In de Nederlanden van de 17de eeuw was schrijver en staatsman Jacob Cats langdurig een uiterst populaire dichter. Zijn opvoedkundige bundels lagen in vele huisgezinnen stevast naast de Bijbel. In Utrecht ontdekte Cats rond 1620 de hoogbegaafde jongelinge Anna Maria van Schurman. Samen met haar ouders en buurman Voetius spoorde hij haar aan tot een ongeëvenaarde verworvenheid in de letteren en kunsten. Cats introduceerde vervolgens Anna Maria's werk in geleerde kringen en bij uitgevers in de Republiek en andere Europese naties.

Vanaf 1636 was de ongehuwde Anna Maria de eerste universitaire studente in de Lage Landen, hoewel een verouderde geschiedschrijving deze primeur aan Aletta Jacobs (1871-1878) toeweest. Beschermd door rector Voetius woonde Anna Maria alle hoorcolleges en academische disputen bij aan de nieuwe universiteit van Utrecht. Vanuit haar woning hoefde ze slechts de straat over te steken naar de aula in het koorgedeelte van de kathedraal. Voetius had voor zijn meest geleerde student een aparte luisterloge en tribune voorzien om afleiding in de zaal of opspraak te vermijden.

Een jaar nadien nam Jacobus Cats in zijn bestseller 'Trou-Ringh' een portret van Anna Maria op met als onderschrift:

'Wie oyt dit aerdig beelt sult comen aen te schouwen,
hout vast dat ghy hier siet een roem voor alle vrouwen.
Van dat de werelt stont, tot heden op den dagh,
Niet een die haer geleck of nu berycken magh.'

In haar 'Dissertatio' (Bespreking) behandelde Anna Maria in dialoogvorm met haar correspondent Andreas Rivet de intellectuele capaciteiten van vrouwen om wetenschappen te studeren. Voordien had ze reeds een voorzichtige prik gegeven in een lofdicht voor de Trechtse universiteit om te wijzen op de uitsluiting van vrouwen in de academische wereld.

De gedachte van meer gelijkberechtiging op studiegebied voor mannen én voor vrouwen was niet volkomen nieuw. Anna Maria van Schurman was evenwel de eerste vrouw die dit publiekelijk en daadkrachtig bepleitte. [...]

Wilfried Detobel

DENIS DIDEROT (2), ZIJN NATUURFILOSOFISCHE EN SOCIOPOLITIEKE IDEEËN ALS NALATENSCHAP IN EEN LITERAIRE TIJDSCAPSULE

Denis Diderot staat in de eerste plaats bekend voor het verwezenlijken van de Franse Encyclopédie, een slopend levenswerk van 25 jaar als essayist, redacteur en editeur. Om dit voornaamste uitgaveproject van de 18de eeuw niet in gevaar te brengen, zette hij zijn eigen publicaties on hold.

Zijn vroegere vriend Jean-Jacques Rousseau deed wel vrijuit zijn gedachtegoed te konde, wat de filosoof zowel een ballingschap als literaire onsterfelijkheid opleverde. Diderot daarentegen werd in zijn late levensloop niet meer verontrust maar hij moest het met een matige beroemdheid stellen.

Toen Catharina II de Grote van Rusland de bibliotheek van Diderot overkocht, die hij als bron had gebruikt voor de Encyclopédie, en zij hem bovendien het bezoldigd vruchtgebruik ervan toestond, retourneerde hij het keizerlijke gebaar met de belofte haar al zijn manuscripten na

te laten. Zijn bij leven ongepubliceerde geschriften bleven zo in Rusland bewaard en konden de hedendaagse lezer in hun oorspronkelijke vorm bereiken, al begon de kritische editie pas na de Tweede Wereldoorlog.

Diderot was een onvermoeibare praatvaar die in een gesprek moeiteloos van de hak op de tak sprong. Vele van zijn geschriften zijn opgesteld in dialoogvorm. Hij pretendeert hierdoor niet de waarheid in pacht te hebben maar speelt zijn eigen bedenkingen bij monde van meerdere woordvoerders tegen elkaar uit. De auteur spoort de lezer aan om zelf mee te denken. Zijn breed uitgesponnen kennis als encyclopedist behoedde Diderot wellicht voor de valstrik van een meer dogmatische simplificatie. Een van zijn maxims luidt als volgt: 'Men mag van mij vereisen dat ik de waarheid zoek, maar niet dat ik ze vind.'

In mijn tweede bijdrage voor BeNestudium over de encyclopedist Denis Diderot volgen we eerst zijn natuurfilosofische ontwikkeling in het wervelende Parijs, in alles de culturele hoofdstad van Europa. Eigentijdse gebeurtenissen gaan daarna zijn sociopolitieke denkbeelden overheersen. [...]